VIKIPEEDIA

Hiina keel

Hiina keel on hiina-tiibeti keelkonda kuuluv keel, mida kõneleb umbes 1,2 miljardit inimest peamiselt Hiina Rahvavabariigis, Taiwanil, Singapuris (neis maades on ta ametlik keel), Malaisias, Indoneesias ja mujal. Tegemist on kõnelejate arvu poolest maailma levinuima keelega. Hiina keel on hiina keeles (汉语/漢語; Hànyǔ või 中文; Zhōngwén (hiina kirjakeel)).

"Hiina keel" kirjutatuna hiina kirjas

Hiina keel on soovõrdne, selles puudub grammatiline sugu.

Sisukord

Variandid

Hiina keele all mõistetakse enamasti ametlikku keelt, mida Hiina Rahvavabariigis nimetatakse *putonghua* (普通话).

Murded

Hiina keelel on rida murdeid, mida saab jagada põhjahiina murderühmaks (mandariini keel) ja lõunahiina murderühmadeks. Lõunahiina murded on lähemal vanahiina kirjakeelele, põhjahiina murded *putonghua*'le.

Murded on foneetika ja grammatika poolest nii erinevad, et eri murrete kõnelejad (näiteks mõne põhjahiina murde ja mõne Kantoni murderühma murde kõneleja) peavad üksteiseks arusaamiseks sageli kasutama kirjamärke või *putonghua*'d. Mõnel murdel või murderühmal on miljoneid kõnelejaid. Näiteks Shanghai

ümbruses kõneldaval Wu murderühma murdeid kõneleb emakeelena umbes 77 miljonit inimest (rohkem kui prantsuse keelt või itaalia keelt). Paljud keeleteadlased peavad hiina keele murderühmi omaette keelteks (vähemalt kuueks eri keeleks).

Hiina keele murdeerinevused on nii suured, et ühtsest keelest räägitakse üksnes kirjakeele ja kultuurilise ühtsuse tõttu.

Kõige suurema kõnelejate arvuga (umbes 850 miljonit) on põhjahiina murderühm (北方话, *beifanghua*, *běifānghuà*), millel põhineb ka *putonghua*.

Teised tähtsamad murderühmad ja murded on

- Gani murderühm (20 miljonit)
- Hakka muderühm (30 miljonit)
- Jini murre (45 miljonit)
- Mini murderühm
  - Min Bei murre (10 miljonit)
  - Min Nani murre (40 miljonit), sealhulgas taivani keel (15 miljonit)
- Wu murderühm (sealhulgas šanghai keel (77 miljonit)
- Xiangi murderühm (36 miljonit)
- Kantoni murderühm ehk Yue murderühm (üle 80 miljoni)

Hiina keele nimetused hiina keeles

Hiina keeles käibib hiina keele kohta mitu nimetust ja mõistet.

Eeskätt kirjutatud keelt nimetatakse 中文 (*zhongwen*, *zhōngwén*). Et kirjutamine on murdest enam-vähem sõltumatu, käib selle mõiste alla ka enamik hiina murdeid.

Pigem kõneldava keele kohta kasutatakse nimetust 汉语 (*hanyu*, *hànyǔ*), näiteks kontekstis "ma räägin hiina keelt". Et mõistemärk 汉 (*han, hàn*) tähistab hiinlasi kui etnost (*han*), käivad selle mõiste alla kõik hiinlaste poolt kõneldavad murded.

Tüpoloogia

Morfoloogiline tüpoloogia

Hiina keel on vanemas kirjanduses sageli arvatud isoleerivate keelte hulka. See tähendab, et erinevalt aglutineerivatest ja flekteerivatest keeltest on sõnad muutumatud (ei esine sõnamuutmist ega sõnamoodustust). Isoleerivates keeltes väljendatakse grammatilisi suhteid iseseisvate, grammatilise tähendusega sõnade lisamise teel või sõnajärje abil.

Tegelikult on hiina keeles olemas liitsõnad ja tuletised.

Tuletiste tuntumad näited on:

- sõnad, mis moodustatakse isikuliste asesõnade mitmusesufiksi *-men* abil (*wǒmen* 'meie', *nǐmen* (teie), *tāmen* (nemad)
- nimisõnad, mis sisaldavad nominaalsufikseid *-zi* (*háizi* 'laps', *zhuōzi* 'laud')

Hiinas hakati praktiliselt alles siis, kui pärast Hiina Rahvavabariigi rajamist tuli käibele ladina kirjal põhinev häälikukiri *pinyin*, teadvustama sõnapiire. Hiina kirjas, mis kasutab hiina kirjamärke, sõnapiire ei märgita (nagu eesti keeles sõnavahedega): kirjamärkide vaheline kaugus on kogu aeg ühesugune. Ladinakirjalises hiina kirjas propageeritakse Hiina Rahvavabariigis alates 1998. aastast sõnade kokkukirjutamist.

Kirjamärk on hiina kirjas üldiselt silbi esitus grafeemina. Silp moodustab tavaliselt morfeemi, kuid enamasti mitte sõna.

Sõnapiiride teadvustamine ja sõna mõiste käibeletulek tõi hiina keeleteaduses 1980ndate algusest kaasa eraldi tähelepanu pööramise morfoloogiale. Uuemas kirjanduses koostatakse sageli tuletiste ja liitsõnade liigitusi ning on olemas ka eraldi morfeemisõnastikud.

Hiina keeles puudub tegusõna pööramine ja nimisõna käänamine.

Hiina tegusõnadel on hulk sufikseid, mis väljendavad aspekti. Sellised aspektid on näiteks:

- duratiiv: väljendab pidevalt ja ühtlaselt kulgevat tegevust või püsivat seisundit; sufiks *-zhe*, näiteks: *Qiáng shàng guàzhe yī ge páizi.* ('Seinal ripub silt.')
- inhoatiiv: väljendab tegevuse algust; sufiks *-qilai*, näiteks: *xiàoqilai* ('naerma hakkama'), *kūqilai* ('nutma hakkama')
- finitiiv: väljendab tegevuse lõppu; sufiks *-wan*, näiteks: *zuowan* ('valmis tehtud')
- resultatiiv: väljendab tegevuse edukat tulemust; sufiksid *-dao* ja *-zhu*, näiteks: *kàndao* ('näha saanud olema'), *jizhu* ('meelde jätnud olema')

Vanema hiina keele morfoloogiline uurimine ja tüpoloogiline iseloomustamine on raske. Juba 3.–5. sajandi puhul on täheldatud üksikute morfeemide deleksikaliseerumist ja afiksite kujunemist. Sõnatuletuse algust on aga raske jälgida, sest vanahiina kirjakeel kivistus konfutsiaanliku riigiteooria mõjul ning kõnekeel eemaldus üha enam kirjakeelest. Pealegi pole vanema hiina keele hääldus teada, mistõttu foneetiline rekonstruktsioon on ebakindel.

Fonoloogiline tüpoloogia

Hiina keel on ka toonikeel: helikõrgusel ja selle muutumisel ühe silbi piires on tähendust eristav iseloom. Toonide arv on hiina keele eri variantides erinev. Putonghuas on neli tooni.[1] Šanghai keeles on ainult kaks selgelt väljendunud tooni, Kantoni murderühmas (kõneldakse Guangdongis ja Hongkongis) on üheksa tooni, Min Nani murdes kaheksa.

Kiri

Pikemalt artiklis Hiina kiri

Hiina kiri, mida kasutatakse kõikide hiina keelte kirjutamiseks, on üle 3500 aasta vanune.

Vanahiina kirjakeele sõnastikes sisaldub üle 40 000 kirjamärgi. Keskkoolis õpitakse tundma 5000 märki, lihtsa teksti lugemiseks piisab 3000 märgi tundmisest.

Kiri on alates esimestest säilinud kirjamärkidest Shangi dünastia ajast muutunud.

Et kirjamärke ei kasutatud üksnes mõistemärkidena, vaid ka võõrkeelsete (näiteks Xiongnu rahva keelsete) nimede ja väljendite transkribeerimiseks, saab teha järeldusi nonde keelte varasema hääldusE kohta. Sõnaraamatute ülesehituse, luule rütmi ning hääldust edasiandvate tekstide järgi saab teha järeldusi ka hiina keele varasema hääldusE kohta.

Et hiina kiri sobib põhimõtteliselt ka teiste keelte edasiandmiseks, on seda kasutatud ka näiteks kitani keele, tšurtšeni keele, mõne tiibeti-birma keele, korea keele ja jaapani keele puhul.

Hiinas on peale hiina kirja kasutatud ka teisi kirju. Näiteks on Hunani provintsis alates 15. sajandist kasutatud naistekirja *nüshu*.

Peale hiina kirja on nii *putonghua* kui ka murrete jaoks olemas palju transkriptsioonisüsteeme. Hiina Rahvavabariigis on ametliku latinisatsioonina kasutusel *Hanyu Pinyin*.

Mõju teistele keeltele

Hiina keel on tugevasti mõjutanud mitut Kaug-Ida keelt, mis ei ole tema suguluskeeled, eriti korea, jaapani ja vietnami keelt. Neil maadel kasutati hiina kirja. Jaapanis ja Lõuna-Koreas kasutatakse hiina kirjamärke oma kirja kõrval tänini.

Tähised

Hiina keele keelekood on standardi ISO 639-1 järgi **zh**, standardi ISO 639-2 järgi **chi** ja **zho**.

Vaata ka

- Vanahiina kirjakeel
- Uushiina kirjakeel
- *Putonghua*
- Keel
- Hiina murrete loend
- Hiina nimed

Viited

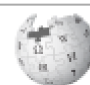
1. http://mandarin.about.com/od/pronunciation/a/tones.htm

Kirjandus

- Pent Nurmekund. *Keeltemaailm*, Tartu: 1997 ISBN 9985-9085-3-8
- Rein Raud. Kiri ja pilt hiina luules. – *Vikerkaar*, 1999, nr 5–6, lk 134–138.
- Toivo Übi. *Hiina kirjakultuur, selle peegeldus Lääne kultuuris ja Eestis*, bakalaureusetöö, Tallinna Pedagoogikaülikool: 2003
- Gao Jingyi, Märt Läänemets. *Hiina keel*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2015.

Välislingid

- Iseseisev hiina keele õppimine (http://hiinakeel.ee/artiklid/igapaevane-sonade-kordamine/)

Hiinakeelne Vikipeedia